

**PRAKTISCH
RELEVANT
ONDERZOEK:**

HOE DOE JE DAT?

Handleiding voor onderzoek in de sociale wetenschappen

Paul Delnooz

u i t g e v e r i j
SWP

Praktisch relevant onderzoek: hoe doe je dat?

Handleiding voor onderzoek in de sociale wetenschappen

Paul Delnooz

ISBN 978 90 8560 262 0

NUR 741

THEMA GPS

© 2023 Uitgeverij SWP Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Waarom dit boek?

Ik ben methodoloog. Dat wil zeggen: iemand die is gespecialiseerd in methoden en technieken van onderzoek. Het mooiste vak ter wereld!

Behalve methodoloog ben ik een bofkont. Ik heb niet alleen in Nederland, maar ook in vele landen van Europa les mogen geven in onderzoek. Soms ook daarbuiten, zoals Curaçao en Bali.

Naast lesgeven ben ik door de jaren heen steeds vaker gevraagd om docenten te trainen op het gebied van onderzoek, opleidingen te accrediteren en promovendi te begeleiden.

Wat hebben deze persoonlijke ervaringen met dit boek te maken? Alles! Ze hebben me geleerd hoe het er in de wereld van het onderzoek aan toegaat en vooral ... hoe dat soms botst met het vakgebied onderzoek. Bijvoorbeeld:

- **Een nieuw paradigma**

Verreweg de meeste studenten/promovendi op hogescholen en studenten wordt geleerd om onderzoek te doen volgens 'oudere' wetenschapsfilosofische opvattingen, zoals het idee dat een theorie de werkelijkheid beschrijft en direct toetsbaar is. Het in de vorige eeuw ontstane inzicht in de wetenschapsfilosofie dat dit onmogelijk is, komt niet of nauwelijks aan bod. En dus ook niet de oplossing die in de wetenschapsfilosofie te vinden is, te weten actie-onderzoek. Actie-onderzoek is een manier van onderzoek doen die vanuit wetenschapsfilosofisch oogpunt aansluit bij de manier waarop in de meer exacte wetenschappen te werk wordt gegaan.

- **Voor onderzoek bestaat geen vast recept**

De ervaring leert, en ook uit mijn proefschrift blijkt, dat verreweg de meeste boeken over onderzoek kookboeken zijn. De lezer wordt medegedeeld 'wat te doen'

bij het uitvoeren van een onderzoek. Het gevolg? Onderzoek wordt een saai vak, waarvoor je slaagt als je precies het stappenplan volgt dat de docent je heeft uitgelegd. Maar voor onderzoek bestaat geen vast recept. De manier waarop het wordt uitgevoerd is afhankelijk van de opvattingen, kennis en vooral de *creativiteit* van de onderzoeker. Dat is juist een van de dingen die het vak zo leuk maken!

- **Praktische relevantie**

Onderzoekers in de sociale wetenschappen op hogescholen en universiteiten hebben de afgelopen decennia het verwijt gekregen niet of nauwelijks bij te dragen aan het oplossen van praktische vraagstukken, zoals geweld op straat, het terugdringen van stress, het voorkomen van pesten en noem maar op. Zowel vanuit de maatschappij als de overheid als de wetenschap zelf neemt deze kritiek steeds meer toe. Een kritiek die in meer diplomatieke bewoordingen vaak wordt omschreven als ‘de behoefte aan meer gevaloriseerde kennis’. Het is een extra stimulans om in boeken over onderzoek in te gaan op de ontwikkelingen in de wetenschapsfilosofie: het actie-onderzoek en de manier waarop dit aansluit bij de werkwijze in de meer exacte wetenschappen.

Kortom, het lijkt tijd te zijn voor een boek over onderzoek waarin kritisch denken, reflectie, creativiteit en het oplossen van een probleem centraal staan. Een boek dat méér biedt dan een recept.

Opgedragen aan Loes en onze kinderen!

Paul Delnooz

Inhoud

DEEL 1: METHODOLOGIE

Over de opvattingen van de onderzoeker en de manier van onderzoek die daaruit voortvloeit

1. Het ligt voor het grijpen: praktisch relevant onderzoek in de sociale wetenschappen	13
1.1 Stel je voor!	13
1.2 Nieuwe inzichten	15
1.3 Eenzijdige boeken over onderzoek	16
1.4 Kritieken vanuit de wetenschapsfilosofie	17
1.5 Waar is wat werkt	21
1.6 Verschillende werelden	22
1.7 Actie-onderzoek = emancipatie + de natuurwetenschappelijke methode	24
1.8 Onderweg naar morgen. Een nieuw paradigma: emancipatie + praktisch bruikbaar onderzoek	25
Bevindingen	27
2. Hoe voer je een onderzoek uit?	28
2.1 Hoe vrij ben je om je eigen keuzes te maken?	28
2.2 Is er een stappenplan voor het uitvoeren van een onderzoek?	29
2.3 De ideaaltypische invulling van het stappenplan 'oude stijl'	33
2.4 De ideaaltypische invulling van het stappenplan 'nieuwe stijl'	38
2.5 De vijf dubbele trechter	45
Bevindingen	49
3. Beschrijven = verklaren = beschrijven	50
3.1 Suggestieve verklaringen door beschrijvend onderzoek	50
3.2 Proberen te ontsnappen aan theoretische vooringenomenheid	51
3.3 Suggestieve verklaringen door verklarend onderzoek	56
3.4 Explorerend versus toetsend	58
Bevindingen	60

4.	Een probleemanalyse, hoe doe je dat?	61
4.1	Van de huidige naar de gewenste situatie	61
4.2	Ra, ra, wat zie ik?	65
4.3	Het probleem is niet op te lossen! Wat nu?	68
4.4	De keuze van de definitie	69
4.5	De probleemanalyse: het Diskurs en de techniek van de 4 w's	70
	Bevindingen	73

DEEL 2: TECHNIEKEN

Over de middelen die een onderzoeker heeft om gegevens te verzamelen en te analyseren

5.	Het operationaliseringsvraagstuk	77
5.1	Ra, ra, wat bedoel ik?	77
5.2	Het definiëringsprobleem	77
5.3	Het meetprobleem	80
5.4	Samengesteld meten	81
5.5	Correlerend versus niet-correlerend meten	82
5.6	Gewogen versus ongewogen meten	85
5.7	Eenduidig meten	88
5.8	Creatieve operationalisering	89
5.9	Operationaliseren: empirisch-analytisch versus actie-onderzoek	91
	Bevindingen	92
6.	Oorzaak en gevolg?	93
6.1	De theorie van de onderzoeksontwerpen	93
6.2	Homogeniseren, blokken en matchen	101
6.3	Foutenbronnen in onderzoeksontwerpen	102
	Bevindingen	104

7. Soorten dataverzameling: het gevecht om objectieve, valide informatie	105
7.1 Er bestaat niet zoiets als ‘objectieve informatie’	105
7.2 Directe versus indirecte dataverzameling	107
7.3 Reactief versus non-reactief meten	107
7.4 Je wilt vragen stellen? Enkele richtlijnen	108
7.5 Gegevens verzamelen: fixed of fluid?	113
7.6 Diversificatie en het vrije-attitude-interview	114
7.7 De vragenlijst: mogelijke foutenbronnen	119
7.8 Problematische vragen in vragenlijsten: voorbeelden	121
Bevindingen	125
8. De theorie van de steekproeven	126
8.1 De soeppan	126
8.2 Selectief te werk gaan	129
8.3 Systematische en toevallige fouten	130
8.4 Factoren die de representativiteit aantasten	130
8.5 Betrouwbaar onderzoek	132
8.6 Nauwkeurig onderzoek	133
8.7 Significante onderzoeksresultaten?	134
8.8 Typen selecte steekproeven	137
8.9 Aselecte steekproeven: de systematische steekproef met aselect begin	138
8.10 Aselecte steekproeven: computerrandomisatie	139
8.11 Aselecte steekproeven: de gestratificeerde steekproef	140
8.12 Aselecte steekproeven: de getrapte steekproef	141
8.13 Soorten populaties	142
8.14 De benodigde steekproefgrootte bij verkennende interviews	143
8.15 De benodigde steekproefgrootte bij aselecte steekproeven	143
8.16 Kanttekeningen bij aselecte steekproeven	147
8.17 Controle op de representativiteit van een steekproef?	
Is dat zinvol?	148
Bevindingen	150

9. Er zijn leugens, grote leugens en statistieken	152
9.1 De begrippen ‘variabele’, ‘waarde’, ‘score’ en ‘eenheid’	152
9.2 De meetniveaus van variabelen	154
9.3 De datamatrix en het codeboek	159
9.4 Rechte en kruislingse tellingen	163
9.5 Wat is samenhang ofwel statistische afhankelijkheid?	168
9.6 Een bijzondere vorm van samenhang: correlatie	170
9.7 Een laatste keer: leugens, grote leugens en statistieken	171
Bevindingen	172

DEEL 1: METHODOLOGIE

Over de opvattingen van de onderzoeker en de manier van onderzoek die daaruit voortvloeit

In de wetenschapsfilosofie zijn nieuwe opvattingen ontstaan over wetenschap. In de wereld van het sociaal wetenschappelijke onderzoek is dit nieuwe paradigma echter nog niet of nauwelijks doorgedrongen. In dit eerste deel wordt ingegaan op de oude én nieuwe inzichten. Ook wordt ingegaan op de gevolgen van dit nieuwe paradigma. Hoe schrijf je een onderzoeksvoorstel oude en nieuwe stijl? Hoe beoordeel je een onderzoek oude en nieuwe stijl?

In onderzoek oude stijl ligt het accent op beschrijven en verklaren. In onderzoek nieuwe stijl ligt het accent op begrijpen waarom iets gebeurt, oplossingen bedenken, en het testen van deze oplossingen. Aan beide werkwijzen wordt in dit eerste deel een hoofdstuk besteed.

Het ligt voor het grijpen: praktisch relevant onderzoek in de sociale wetenschappen

1.1 Stel je voor!

Stel je eens voor dat iemand ervoor kon zorgen dat huiselijk geweld niet meer voorkomt. Of een methode ontwikkelt waardoor álle kinderen goed leren lezen en rekenen. Of dat iemand iets weet te bedenken waardoor mensen zich veiliger gaan gedragen op de weg. Of iets bedenkt waardoor de jeugd niet meer verslaafd raakt aan gokken of alcohol. Of dat ... Stel je voor! Dat er iemand op de wereld zou zijn die dat voor elkaar zou krijgen. Dat er iemand zou zijn die een dergelijk sociaal vraagstuk geheel of grotendeels weet op te lossen. We zouden deze persoon op een voetstuk zetten. Hij of zij zou wereldberoemd zijn.

Wij rekenen voor de oplossing van allerlei vraagstukken op de wetenschap. Die heeft ons niet in de steek gelaten en door de eeuwen voor sterke vooruitgang gezorgd. Er zijn medicijnen ontwikkeld. Technieken bedacht om te achterhalen wie een moord heeft gepleegd. Er zijn auto's ontworpen. De computer is in ons leven gekomen. Enzovoort, enzovoort. Maar dat zijn allemaal technische innovaties. De sociale wetenschappers, zoals economen en psychologen, hebben tot op heden minder bereikt. Sterker nog, ze hebben nog maar zeer weinig bereikt. Zo weinig, dat er vele artikelen en boeken over zijn verschenen. Een paar voorbeelden:

How Individual Scholars Can Reduce the Rigor-Relevance Gap in Management Research

by Joachim Wolf & Timo Rosenberg

Making academic research more relevant: A few suggestions

by AbinashPanda & Rajen K.Gupta

Enhancing the Practical Relevance of Research

by Michael W. Toffel

Evaluating societal relevance of research

by J. Willbertz

Working on societal relevance

by Wil Hout & Nynke Jo Smit

Rigor Vs. Relevance: why can't we all just get along?

By S. J. Simon

Het centrale element in al deze artikelen en boeken is het criterium ‘voorspelbaarheid’. *Wie begrijpt waarom mensen een bepaald gedrag vertonen, kan voorspellen wat gaat gebeuren.* Degene die kan voorspellen weet: ‘als ik dit doe, dan gebeurt dat’ of ‘als dit gebeurt, dan is het gevolg dat’. Dit vermogen om te kunnen voorspellen ontbreekt vooralsnog in de sociale wetenschappen. Manzi vat het onvermogen van de sociale wetenschappen als volgt samen: ‘Science may someday allow us to predict human behavior comprehensively and reliably. Until then, we need to keep stumbling forward with trial-and-error learning as best as we can.’¹ In de woorden van Mark Twain: ‘Voorspellen is lastig, vooral als het om te toekomst gaat.’ Enkele voorbeelden²:

‘Er is misschien een recessie in de aandelenkoersen, maar geen crash. Aandelen hebben naar het zich laat aanzien een permanent hoog niveau bereikt.’
(Fisher, econoom, 1929)

‘Televisie zal geen enkele markt langer dan zes maanden kunnen vasthouden. Mensen zullen het snel zat worden om elke avond naar een houten doos te staren.’
(Zanuck, magnaat, 1939)

1 Manzi, R. (2010). What Social Science Does – and Doesn’t. Internet: city-journal.org, August 2010.

2 Bron: *de Volkskrant*, 31 december 2004, bijlage over voorspellingen.

Lammers³ spreekt over enlightenment versus engineering. De sociale wetenschappen geven duiding (enlightenment). Ze geven diverse visies op de vraag waarom mensen zin hebben naar hun werk te gaan, waarom een oorlog uitbreekt, waarom ze sporten leuk vinden, en zo verder. De wetenschappen die zich bezighouden met technieken geven oplossingen (engineering) voor een vraagstuk. Ze bedenken medicijnen, manieren om vingerafdrukken te vinden, manieren om water te zuiveren, en zo verder. Het onvermogen om te kunnen voorspellen, en alleen te kunnen duiden, roept de vraag op wat de rol is van de sociale wetenschappers. Zijn ze niet meer journalisten dan wetenschappers? Zijn ze niet meer journalisten, die door hun pogingen om vraagstukken te duiden (on)bewust het denken van mensen beïnvloeden? Zijn ze met andere woorden aan het framen? Of grof gezegd: zijn ze (on)bewust onze kijk op de wereld aan het manipuleren?

1.2 Nieuwe inzichten

Door de jaren heen is het besef gegroeid dat de sociale wetenschappen niet of nauwelijks bijdragen aan de oplossing van maatschappelijke vraagstukken. Dit groeiende besef heeft geleid tot het ontstaan van meerdere vormen van onderzoek, die allemaal claimen gericht te zijn op het oplossen van maatschappelijke vraagstukken. Vormen van onderzoek die zijn ontstaan, zijn bijvoorbeeld beleidsonderzoek, praktijkonderzoek, actie-onderzoek, participatief onderzoek en ontwerpgericht onderzoek. En al deze vormen van onderzoek hebben varianten. Om gek van te worden! Ondanks het ontstaan van deze nieuwe vormen van onderzoek, zijn de sociale wetenschappers er niet in geslaagd het tij te keren. Het lukt ze vandaag de dag nog steeds niet de maatschappelijke vraagstukken op te lossen. Hoe is dat te verklaren? Wat moet er gebeuren om het tij keren?

Het antwoord op deze vragen is te vinden door terug te gaan in de tijd. De afgelopen honderd jaar heeft de wetenschapsfilosofie zich steeds verder ontwikkeld. Deze ontwikkeling bevat het antwoord op deze vragen. Het antwoord op deze vragen heeft echter, merkwaardig genoeg, niet of nauwelijks consequenties gehad voor de manier waarop wetenschappers in de sociale wetenschappen onderzoek doen. De methodologieboeken waarin wordt uitgelegd hoe je onderzoek moet doen, zijn niet of nauwelijks meegegaan met deze inzichten. Zoals uit mijn proefschrift blijkt: ‘Het zijn kookboeken, waarin de recepten staan die

---

3 Lammers, C.J. (1983). *Organisaties vergelijkenderwijs*. Utrecht/Antwerpen: Spectrum.

je als onderzoeker móét volgen.’ Dat er ook andere visies zijn op onderzoek, die beter aansluiten bij de laatste inzichten in de wetenschapsfilosofie, komt in deze boeken niet of nauwelijks aan bod.

Het beeld dat ik in mijn proefschrift schets is niet uniek. Dit beeld werd in de vorige eeuw al geschetst door de wetenschapsfilosoof Feyerabend.⁴ Hij stelde dat ‘anything goes’ en er niet zoiets bestaat als dé wetenschappelijke methode. Wel zijn er jonge wetenschappers die maar één methode aanleren en daardoor niet of onvoldoende beseffen dat er ook nog andere onderzoeksmethoden zijn.

1.3 Eenzijdige boeken over onderzoek

Duizenden jaren lang domineerde het idee dat ware kennis gevonden kon worden door de goden te raadplegen. In West-Europa resulteerde dit in het raadplegen van de *Bijbel*. Daarin stond te lezen dat God de wereld had geschapen. Wie iets wilde veranderen, ging in tegen de wil van God en werd gezien als een bondgenoot van de duivel, als een heks. Zoals veelal vrouwelijke genezers die niet aan de kerk verbonden waren. Zij gingen in tegen de wil van God door mensen te willen genezen zonder goedkeuring van de kerk, en daarmee van God.⁵

Handboek folteren

In de vijftiende eeuw verscheen het boek *Malleus Maleficarum* (Heksenhamer), dat werd ondersteund door de paus. Hierin wordt uitgelegd op welke manier de heksen het best gefolterd kunnen worden. Met name wordt gewaarschuwd voor vrouwen. Zij zijn van nature slecht, belust op wraak, heerszuchtig en hebzuchtig.⁶

Het idee dat de waarheid kan worden gevonden door een god of de *Bijbel* te raadplegen raakt in de achttiende en negentiende eeuw meer naar de achtergrond. Steeds meer ontstaat het idee dat wij ‘de wereld die we waarnemen met onze zintuigen’ moeten zien als de waarheid. Alleen die kennis is in deze visie objectief.⁷

4 Feyerabend, P. (1975). *Against method*. London: New Left Books.

5 Goddijn, H.P.M. et al. (1977). *Geschiedenis van de sociologie*. Meppel/Amsterdam: Boom.

6 Dresen-Coenders, L. (1983). *Het verbond van heks en duivel*. Amsterdam: Ambo.

7 Zie noot 5.

Gebaseerd op dit idee formuleert de wetenschapsfilosoof Popper in de twintigste eeuw de grondslag waarop de meeste onderzoeken tot op de dag van vandaag zijn gebaseerd. Deze grondslag is als volgt:⁸

- Formuleer een theorie: een idee of gedachte over de wereld om ons heen. Bijvoorbeeld de gedachte dat ooeivaars de oorzaak zijn van het aantal kinderen dat wordt geboren.
- Leid een voorspelling af uit de theorie. Bijvoorbeeld de voorspelling dat in regio's met meer ooeivaars ook meer kinderen worden geboren.
- Toets of de voorspelling uitkomt. Is dat niet het geval, dan wordt de theorie verworpen. Is dat wel het geval, dan wordt de theorie geaccepteerd.

Onderzoek uit 1911 en 1988 laat zien dat de ooeivaarstheorie moet worden geaccepteerd. In dorpen in de Elzas met méér ooeivaars blijken ook meer kinderen te worden geboren. En toen eind vorige eeuw in Duitsland de ooeivaarspopulatie afnam, daalde ook het aantal geboorten.⁹

In bijna alle studieboeken over methodologie wordt uitgegaan van het idee dat 'wat we waarnemen' objectief is, alsook van het idee dat we theorie kunnen toetsen door hier voorspellingen uit af te leiden en na te gaan of deze uitkomen. Wie op deze manier onderzoek verricht, werkt binnen de zogeheten empirisch-analytische traditie.^{10 11}

1.4 Kritieken vanuit de wetenschapsfilosofie

In de negentiende eeuw kwam Nietzsche (1844-1900) al tot de conclusie dat onze waarnemingen niet objectief zijn, maar interpretaties van de werkelijkheid. Hij stelde dat de macht berust bij degenen die in staat zijn om een bepaalde interpretatie in onze hoofden te stoppen. Dat zijn bijvoorbeeld onze ouders,

8 Popper, K.R. (1969). *Conjectures and refutations*. London: Routledge and Kegan Paul Limited.

9 Blauw, S. (2016). *Hoe zit het toch met ooeivaars en baby's?* Amsterdam: De Correspondent.

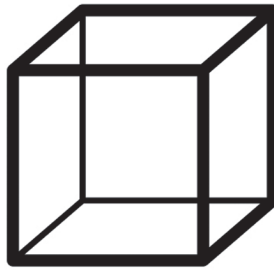
10 Delnooz, P.V.A. (2007). *Onderwijs, onderzoek en de kunst van het creatieve denken*. Proefschrift. Tilburg: Universiteit Tilburg.

11 Delnooz, P.V.A. (2019). *De praktische waarde van onderzoek*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

leerkrachten, politici, marketeers. Zij vertellen ons hoe de wereld volgens hen in elkaar zit.^{12 13}

Neem bijvoorbeeld het volgende plaatje van een kubus. Heel jonge kinderen zien geen diepte in deze tekening. Ze zien geen kubus, maar een plat vlak met lijntjes. En de ouders? Die worden een beetje ongerust. Hun kind zou toch diepte moeten zien? Kinderen leren dat echter pas te zien als ze ouder worden. De ouders zijn dan opgelucht! Wat raar is, want de kubus is eigenlijk een plat vlak met lijntjes.

Wat gebeurt er als de kinderen volwassen zijn geworden en je ze wederom vraagt naar de tekening van de kubus te kijken? Dan zien ze állemaal een kubus. Vraag je vervolgens om weer te kijken als een kind, dan lukt het de meesten maar even om weer een plat vlak te zien. Daarna dringt de kubus zich weer op. De kracht van de lessen van vroeger ‘leren kijken naar een kubus’ blijken te sterk te zijn.

Tegenwoordig weet iedereen dat onze hersenen een interpretatie van de werkelijkheid maken. Deze interpretatie kan, zoals in het voorbeeld, worden beïnvloed door de lessen die we krijgen, maar kan ook worden beïnvloed door geheel andere factoren. Enkele jaren geleden verscheen bijvoorbeeld een jurk in de media waarvan de kleur onduidelijk is. Voor sommigen is hij wit met goud. Voor anderen is de jurk blauw met zwart.¹⁴ Een van de verklaringen is dat de hersenen de lichtinval op de jurk verschillend kunnen interpreteren, met als gevolg dat mensen verschillende kleuren zien.

12 Störig, H.J. (1976). *Geschiedenis van de filosofie, deel 1 en deel 2*. Utrecht/Antwerpen: Spectrum.

13 Tongeren, P. van (2016). *Nietzsche. Beknopte inleiding tot leven en werk van de Duitse filosoof (1844-1900)*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

14 Wallisch, P. (2017). Illumination assumptions account for individual differences in the perceptual interpretation of a profoundly ambiguous stimulus in the color domain: “The dress”. *Journal Of Vision*, Vol. 17, 5.

Zoals deze voorbeelden laten zien is onze waarneming niet objectief. Ze laten zien dat we niet de werkelijkheid waarnemen, maar een interpretatie daarvan. Wat we waarnemen is een zogeheten theoretische reconstructie. Het is een theorie over hoe de wereld er mogelijk écht uitziet. Het is een reconstructie die afhangt van factoren als opvoeding, gevolgde lessen, lichtinval, enzovoort.

De gedachte dat waarnemingen niet objectief zijn, maar een theorie (een hersenspinsel), is met name uitgewerkt door de wetenschapsfilosofen uit de vorige eeuw die werkzaam waren in de traditie van de Frankfurter Schule.^{15 16} Ondanks dat het ondertussen gemeengoed is geworden dat waarnemingen theorie zijn, gaan bijna alle methodologieboeken echter nog steeds uit van het idee dat we de wereld objectief waarnemen.^{17 18}

Het is bijna niet te geloven, maar er wordt in deze boeken ook van uitgegaan dat *niet*-waarneembare zaken objectief waarneembaar zijn. Denk aan beleefdheid of intelligentie of kennis van de Engelse taal of inkomen. Dit zijn allemaal zaken die we niet kunnen waarnemen, maar zelf geconstrueerd hebben. Vandaar dat ze constructen worden genoemd.

---

15 Zie bijvoorbeeld: Habermas, J. (1982). *Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

16 Zie bijvoorbeeld: Laudan, L. (1977). *Progress and its problems. Towards a theory of scientific growth*. Henley: Routledge and Kegan Paul.

17 Blauw, S. (2016). *Hoe zit het toch met oueievaars en baby's?* Amsterdam: De Correspondent.

18 Delnooz, P.V.A. (2007). *Onderwijs, onderzoek en de kunst van het creatieve denken*. Proefschrift. Tilburg: Universiteit Tilburg.

Neem bijvoorbeeld inkomen. Is inkomen het geldbedrag dat op je rekening komt te staan? Of moeten daar andere zaken bij opgeteld worden, zoals cadeaus of een auto van de zaak of het fruit dat je in het bos plukt? Wat is de beste constructie? Of neem intelligentie. Betekent intelligentie dat je goed bent in rekenen, taal en ruimtelijk inzicht? Of betekent het dat je goed met mensen overweg kan? Dat je anderen goed weet te overtuigen? Dat je goed in staat ben creatieve oplossingen te bedenken? Ook hierbij is de vraag: wat is beste constructie?

Of neem een tentamen Engels. De docent kan ervoor kiezen om vooral een hoge score te geven aan leerlingen die een tekst snappen. De docent kan er ook voor kiezen vooral veel punten te geven aan de leerlingen die geen grammaticale fouten maken. Kortom, de visie van de docent bepaalt de cijfers van de leerlingen. Hoe een construct wordt ingevuld is afhankelijk van de onderzoeker die het ontwerpt. Met als risico dat deze invulling algemeen zal worden aanvaard. Zo wordt vandaag de dag algemeen aanvaard dat een intelligentietest bestaat uit componenten als rekenen, taal, ruimtelijk inzicht, reeksen afmaken, en dergelijke. Maar meet deze test intelligentie? Nee, de test meet ‘wat de test meet’.

Stel dat de intelligentie-onderzoekers in een andere cultuur waren opgevoed. Een cultuur waarin het aangaan van vriendschappen, het kunnen bedenken van oplossingen en het kunnen vertellen van spannende verhalen als tekenen van intelligentie worden beschouwd. Dan had de intelligentietest er vandaag de dag volledig anders uitgezien, met als gevolg dat andere mensen als dom of slim zouden zijn betiteld. Met als gevolg daarvan dat andere mensen een laag of hoog inkomen zouden hebben gehad. Met als gevolg daarvan ...

In de empirisch-analytische traditie wordt het niet als een risico gezien dat een construct algemeen wordt aanvaard. Integendeel! Het is juist het streven constructen te ontwikkelen die altijd en overal ingezet kunnen worden. Het idee dat dit mogelijk is, wordt de generaliseerbaarheidstheorie genoemd. Het is een theorie die nog steeds centraal staat in de huidige methodologieboeken. En dat is merkwaardig, want we weten allang dat constructen situatiegebonden zijn. Zo betekent ‘beleefd zijn’ in Nederland heel iets anders dan in België of Indonesië. Iemand die in Nederland als beleefd wordt ervaren, kan met hetzelfde gedrag in België of Indonesië als erg onbeleefd worden ervaren. Zo betekent ‘mooi en aantrekkelijk zijn’ in Europa iets anders dan in Zuid-Amerika. Zo betekent ‘gelijkheid voor man en vrouw’ voor de een iets anders dan voor de ander. Zo betekent ‘eerlijk zijn’ voor de een iets anders dan voor de ander. Enzovoort, enzovoort.